

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1607>

Geliş Tarihi: 25.02.2019

Kabul Tarihi: 30.04.2019

ESKİ TÜRKÇEDEKİ COĞRAFYA TERİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türker Barış BULDUK¹

Özet

Eski Türkçe denilince Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önce Moğolistan bozkırları ve Tarım havzasında konuştukları Türkçe akla gelmektedir. Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi olarak ikiye ayırdığımız bu dönemin Türkçeye ait ilk yazılı eserleri barındırması, önemini daha da arttırmaktadır. Bugün konuşulan Türkçedeki kelimelerin nasıl bir kaynaktan beslendiğini ve ne gibi değişikliklere maruz kaldığını öğrenebilmek için, bu kelimelerin kaynağı olan, Eski Türkçe dönemine ait yazılı eserler incelenmelidir.

Coğrafya, insanın yaşadığı mekâna anlam vermesidir. Dolayısıyla bir toplumun yaşadığı coğrafya ile kullandığı kelimeler ilintilidir. İslamiyet’ten önce Moğolistan ve Tarım havzasında yaşayan Türklerin dillerinde bozkır ve göçebelik terminolojisi ile ilgili birçok kelime bulunmaktadır. Bu çalışma ile Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi dönemlerinde Orta Asya’nın geniş bozkırlarında yaşamış Türklere ait coğrafya terimlerinin neler olduğunu belirlemek ve bu terimlerin Türkçenin tarihî lehçeleri olan Karahanlı, Harezmi-Altınordu, Kıpçak ve Çağataycadaki metinlerde nasıl bir kullanıma sahip olduğunu incelemek amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Eski Türkçe metinlerinde geçen bazı coğrafya terimlerinin Türkçenin tarihî dönem lehçelerinde kullanımdan düştüğü, bazılarının ise tarihî lehçelerde kullanıldığını ve Türkiye Türkçesinde kullanılmaya devam ettiği görülmüştür. Coğrafya alanındaki bilimsel terimler tespit edilirken Prof. Dr. Reşat İzbrak’ın Coğrafya Terimleri Sözlüğü ile Doç. Ferruh Sanır’ın Coğrafya Terimleri Sözlüğündeki terimler üzerinden hareket edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Türkçenin tarihî dönemleri, Türkiye Türkçesi, coğrafya terimleri.

---

¹ Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

An Evaluation on Geographical Terms in Old Turkish

Abstract

When one says The Old Turkish, the Turkish language that is spoken, before embracing Islam, on Mongolia steppes and Tarim Basin comes to mind. This period, which we divided into two as Kokturkish and Old Uighur Turkish, becomes more important because it contains the first written works belonging to Turkish. In order to learn how the words in the spoken Turkish are fed from a source and what changes they are exposed to, written works of the Old Turkish period, which are the source of these words, should be examined.

Geography is the sense of place where people live. So use words that are associated with living in a society geography. There are many words about living in Mongolia and Tarim Basin before Islam in the Turkish language of the nomadic steppe and terminology. For this purpose Kokturkish at work and in the Old Uyghur Turkish period lived in Central Asia's vast steppes of Turkey belonging to geographical terms to determine what happened and Turkish, with historical dialects Karahanlı of these terms, Khwarezm-Altınordu, Kipchak and in the texts in Chagatai it is to examine how a user. In this context, some geographical terms in the Old Turkish texts that fell out of use in the historical periods of Turkish dialect, it was observed that some of these are used in historical dialects and Turkey continued to be used in Turkish. The geographical terms in Old Turkish are identified by considering the Vocabulary of Geographical Terms written by Prof. Dr. Reşat İzbırak and Vocabulary of Geographical Terms written by Doç. Ferruh Sanır.

Key Words: Old Turkish, historical periods of Turkish, Turkey Turkish, geographical terms.

Giriş

İnsanın mekânı, mekânın da insanı biçimlendirdiği bilinen bir gerçekliktir. Coğrafya da bir mekân bilimidir. Dolayısıyla yaşanan coğrafyanın insan üzerindeki etkileri büyüktür. Coğrafyanın iklim özellikleri, yüzey şekilleri, su kaynakları ve o coğrafyada yetiştirilen ürünler yemek kültüründen, konut tiplerine ve giyim-kuşama kadar her alanda etkisini göstermektedir.

Bir insanın kelime hazinesinin ve o kelimelerin söyleniş biçimlerinin üzerinde, yaşadığı coğrafyanın etkisi vardır. Kar, deniz, çöl görmemiş bir insanın kelime hazinesinde bu terimleri ifade edecek çok fazla kelime bulunmaz. Yine aynı şekilde, dağlık bir arazide yaşayan bir toplumun dilinde dağa ait çok fazla

ayrıntı bulunur. Bunlara bağlı olarak bir dildeki kelime hazinesinde yer bulan coğrafya terimleri incelenerek o dili konuşan toplumun hangi coğrafyalarda ve hangi coğrafi şartlar altında yaşadığı ile ilgili fikir sahibi olunabilir. Moğolistan bozkırlarında ve Tarım havzasında tarih sahnesine çıkan Türklerin, o dönem konuştukları Türkçeye ait coğrafya terimlerinin ortaya konulması, yaşanan coğrafyanın dil üzerindeki etkilerine önemli bir örnek olabilir.

Eski Türkçe dönemine ait coğrafya terimlerinin Türkçenin tarihî dönemlerinde nasıl bir seyir izlediklerine bu çalışmada yer verilecektir. Tespit edilecek veriler Türk adbilimi ve özellikle toponomi (yer adları bilimi) çalışmaları için önemlidir. Çünkü en kapsamlısı 1925 ve 1967 olmak üzere, yabancı kökten geldiği ve iltibasa yol açtığı için yaklaşık 12.200 köyün adı değiştirilmiştir ve bu değişiklikleri yapan komisyonda herhangi bir Türkolog ya da bölgenin tarih ve ağız özelliklerini bilen herhangi bir kişi yer almamıştır. Bu durum da bugünkü toponomi çalışmalarını sekteye uğratmaktadır (Yavuz ve Şenel, 2013: 2242). Bu değişikliklerle birlikte binlerce yıllık geçmişi olan birçok kelime de unutulmaya mahkûm edilmiştir. Bugün Anadolu'nun birçok coğrafyasında Eski Türkçeden kalma coğrafya terimleri yer adlarında kullanılmaktadır, fakat bunlardan çoğunun toponomide karşılığının olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada ortaya konulacak coğrafya terimleri toponomi çalışmaları için de çok faydalı olacaktır.

Eski Türkçe, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce yaşadıkları Moğolistan bozkırlarında ve Tarım havzasında konuştukları Türkçedir. Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi olarak iki ana kola ayrılan bu dönemin en önemli özelliği, Türkçeye ait bilinen ilk yazılı eserlerin verildiği dönem olmasıdır. Bu eserlerin verildiği Köktürkçe döneminde, Türkler henüz yerleşik hayata geçmemişlerdi. Geniş bozkırlarda hayvancılık ve toplayıcılık yaparak göçebe bir hayat sürmekteydiler. Göçebe hayat, sosyal bir organizasyon gerektirmekteydi. Çünkü geniş bozkırlarda kalabalık sürülerin yazın ve kışın beslenmesi, hastalıklara ve düşmanlara karşı korunması, yaylak ve kışlaklarda barındırılması için yaşadıkları coğrafyanın özelliklerini çok iyi bilmek zorundaydılar.

Sürekli doğa ile iç içe bir hayat süren Türklerin, konuştukları Türkçede de yaşadıkları coğrafyanın izlerini bulmak mümkündür. Karasal iklimin hüküm sürdüğü geniş bozkırlarda yaşayan Türklerin dillerinde *soğuk* ve *ova* terimleriyle ilgili çok fazla kelime bulunmaktadır. Eski Uygur Türkçesi döneminde göçebelikten yerleşik hayata geçen Türklerin hayatında çok büyük farklılıklar olmuştur. Çeşitli siyasi, sosyal ve coğrafi şartlara bağlı olarak yaşadıkları

topraklardan batıya, kuzeye ve güneye göç eden Türklerin konuştukları Türkçede göç ettikleri bölgenin izlerini bulmak mümkündür.

Köktürk Kitabelerinden başlamak üzere Eski Türkçe dönemi ile bu dönemin devamı olan Orta Türkçe dönemi metinlerinde ortaya konan dil malzemesinde önemli sayıda coğrafya terimi bulunmaktadır. Bu terimlere Hatice Şirin “Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi” eserinde değinmiş, fakat bu terimlerin tarihî lehçeler ile Türkiye Türkçesindeki durumu ile ilgili bir değerlendirme yapmamıştır. Saadettin Gömeç, “Köktürkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler” makalesinde Köktürkçe yazıtlardaki göl ve nehirlerin isimleri ve yerleri üzerinde durmuştur. Mehmet Berbercan, “Coğrafya Terimleri Sözlüğü Olarak Divanü Lugati’t-Türk” makalesinde Orta Türkçe dönemi eseri olan Divanü Lugati’t Türk eserindeki coğrafya terimlerini sıralamıştır. Bu çalışmamızda Türklerin din, kültür ve coğrafya olarak büyük değişimler yaşamasına bağlı olarak coğrafya alanındaki bilimsel kelimelerin Türkçenin tarihî dönemlerinde nasıl bir seyir izlediğini inceleyeceğiz. Çalışmamızda esas olarak şu sorulara cevap arayacağız:

1. Eski Türkçede kullanılan coğrafya terimleri nelerdir?
2. Bu terimlerden hangileri Orta Türkçe metinlerinde görülür?
3. Eski Türkçe döneminden bugüne varlığını sürdüren coğrafya terimleri hangileridir?

Bu sorulara cevap ararken değerlendirmelerimizi öncelikle Eski Türkçe metinlerinde geçen coğrafya alanı ile ilgili bilimsel terimler üzerinde yapacağız. Bizim coğrafya terimi olarak kabul ettiğimiz bir kelime Türkçede farklı bir anlam özelliğiyle pekâlâ kullanılabilir. Bu ikilemin önüne geçebilmek için coğrafya alanında en kapsamlı çalışmalardan olan Prof. Dr. Reşat İzbirak’ın “Coğrafya Terimleri Sözlüğü” ile Doç. Ferruh Sanır’ın “Coğrafya Terimleri Sözlüğü” eserlerinde geçen coğrafya terimlerini dikkate alacağız.

Metodolojik olarak, bu makalede coğrafya terimi olarak değerlendireceğimiz kelimelerin anlam kapsamına zaman ifadesi taşıyan *kün*, *tün*, *yaz*, *yıl* gibi kelimelerin dâhil olduğunu söylememiz gerekir. Bu kelimelerin hrononim (zamanadı) alanına dâhil olduğu bilinmekle birlikte kaynak olarak aldığımız “Coğrafya Terimleri Sözlüğü”nde bu kelimeler birer coğrafya terimi olarak geçmektedir. Bu nedenle zaman anlamı taşıyan kelimeler, çalışmamızda ayrı bir başlık altında incelenecektir. Çalışmada esasen Eski Türkçenin Tonyukuk, Kültigin, Bilge Kağan ve diğer yazıtlarıyla birlikte Eski Uygurca metinlerinde coğrafya terimi olarak kullanılan kelimelerin neler olduğu değerlendirilecektir. Bundan sonra, Eski Türkçede tespit ettiğimiz kelimelerin

Orta Türkçe döneminin ilk metinlerinden olan ve Karahanlı Türkçesiyle 11. yüzyılda Yusuf Has Hacip tarafından yazılmış Kutadgu Bilig ile hem Karahanlı Türkçesi hem de diğer lehçelere dair önemli bilgiler veren Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't- Türk'ünde kullanılıp kullanılmadıkları, kullanılmışlarsa nasıl kullanıldıklarını inceleyeceğiz. Bundan sonra, İslami kültür unsurlarının önem kazandığı Harezmi-Altınordu, Kıpçak ve Çağatay dönemi metinlerini inceleyeceğiz. En son olarak da Eski Türkçedeki metinlerden tespit ettiğimiz coğrafya terimlerinin Türkiye Türkçesindeki durumunu ortaya koyacağız. Çalışmamızı yaparken Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerden ve bu dönemlerle ilgili hazırlanan sözlük çalışmalarından yararlanacağız.

1. Eski Türkçede Kara Alanları (Oronim) İle İlgili Coğrafya Terimleri:

ajun: Kökeni Soğdca ve *ācūn* olan kelimeye ilk defa Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “dünya” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 8) rastlanmaktadır. Kelime, Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 27), Harezmi Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 35) ve Çağatay Türkçesinde de (Ünlü, 2013: 24) “dünya, yer” anlamlarıyla kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesinde rastlayamadığımız kelime Türkiye Türkçesinde $j > c$ değişimine uğrayarak *acun* şekliyle kullanılmaya devam etmektedir.

aral: Kökeni Moğolca olan kelimeye Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “ada” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 18) rastlanmaktadır. Eski Uygur Türkçesi dışında kullanımına rastlayamadığımız kelime bugün Türkiye Türkçesinde “birbirine yakın adalar, takımada” anlamlarıyla (Doğan, 2001: 72) kullanılmaktadır. Kazakistan ve Özbekistan sınırları içerisinde yer alan ve dünyanın en büyük göllerinden birisi olan Aral Gölünde bu isim hâlâ yaşamaktadır.

aralı: Eski Uygur Türkçesi metinlerinden İrk Bitig'de “çalılık” anlamıyla (Orkun, 2011: 763) kullanılan kelime başka herhangi bir metinde rastlanılmamıştır.

art: Bu kelime, Eski Uygur Türkçesinde “dağ geçidi” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 20) kullanılmıştır. Kelimenin Eski Türkçedeki anlamıyla sadece Karahanlı Türkçesi (Ünlü, 2012: 56) ve Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 53) kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde *art* kelimesi bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

balık: Eski Türkçede *balık* kelimesi hem “şehir” hem de “çamur, balçık, bataklık” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 87) birer coğrafya terimi olarak kullanılmıştır. Kelime aynı anlam özellikleriyle Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 94) kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde *balıg* ‘şehir, vilayet’ şeklinde

(Ünlü, 2013: 99) kullanılan kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

baş: Eski Türkçede “tepe, zirve, dağın başı” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 87) kullanılan *baş* kelimesi Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 105) aynı anlam özelliğini devam ettirmiştir. Bu kelime, bugün Türkiye Türkçesinde “arazide en yüksek nokta” anlamıyla (Türkçe Sözlük, 1998: 228) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

bältir: Eski Türkçede “yol ya da ırmak kavşağı” anlamıyla kullanılan (Caferoğlu, 2015: 39) kelimeye Türkçenin başka herhangi bir döneminde rastlanılmamıştır.

çimgän: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “çayır, çimen” anlamında (Caferoğlu, 2015: 63) kullanılan kelime Harezmi-Altınordu Türkçesinde de (Ünlü, 2012: 137) aynı anlamda kullanılmıştır. Kelime, Türkçenin morfolojik yapısına uygundur. [*< çim-/çüm- ‘su içinde kalmak, batmak’ / -gen ‘sulak arazi, çayır’*]. Bu kelime bugün Türkiye Türkçesinde çimen şeklinde kullanılmaktadır. Anadolu’da Çimen köyü (Adıyaman, Cihanbeyli-Konya, Erciş-Van, Arapgir-Malatya, Sivas vb.), Çimen mahallesi (Iğdır) gibi birçok yerleşim biriminde *çimen* kelimesi yer adı olarak kullanılmıştır.

çorak: Kelime, Eski Türkçede “susuz yer” anlamıyla (Ergin, 1999: 92) kullanılmıştır [*< çor ‘tuzlu, hastalıklı’ / + ak*]. Kıpçak Türkçesinde (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 53) de bu kelimeye Eski Türkçedeki anlamıyla rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Anadolu’da Çorak köyü (Samsun, Yozgat, Çorum, Besni-Adıyaman, Devrek-Zonguldak vb.) gibi birçok yerleşim biriminde bu kelime yer adı olarak kullanılmaktadır.

çöl: Moğolca [*< çülig*] kelimesinden (Gülensoy, 2011: 253) gelerek Eski Türkçede “bozkır, ekin yetişmeyen yer, ıssız yer” anlamlarıyla (Tekin, 2000: 242) kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde de (Ünlü, 2013: 258) aynı anlam özelliğini devam ettiren kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

çub: Köktürkçede “bölge” anlamıyla (Tekin, 2000: 242) bir coğrafya terimi olarak kullanılan kelimeye Türkçenin daha sonraki herhangi bir döneminde rastlanmamıştır.

ı: Eski Türkçede “ağaçlık yer, ağaç, orman” anlamlarıyla (Tekin, 2000: 244) kullanılan kelimeye Türkçenin daha sonraki herhangi bir döneminde rastlanmamıştır.

ıgâç: Eski Türkçede “ağaç, koruluk, orman” kelimeleri için ı kelimesi kullanılıyordu [ı ‘ağaç topluluğu, orman’ / + gaç ‘küçültme eki’] (Gülensoy, 2011: 52). *ıgâç* kelimesi de “ağaç” anlamıyla Eski Türkçede kullanılmıştır (Ergin, 1999: 94). Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde *ıgâç* kelimesine rastlayamıyoruz. Bu kelime ünlü genişlemesi yoluyla *ağaç* şeklinde ya da kelime başında y foneminin türemesiyle *yıgâç* şeklinde kullanılmıştır. (Ünlü, 2012: 18; Ünlü, 2013: 14). Bugün Türkiye Türkçesinde bu kelime *ağaç* şeklinde kullanılmakta ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

il: Eski Türkçede “il, memleket, ülke, vatan” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 96) kullanılan kelime Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde aynı anlamını muhafaza etmiştir. Bu kelime, Türkiye Türkçesinde de bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

indin: Bu kelimeye sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “sınır, hudut” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 95) rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

ıgara: Eski Türkçeden bugüne “yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak” anlamlarıyla kullanılan, şekil ve anlam özelliğini muhafaza eden kelimelerden birisidir. Bugün de bu kelime Türkiye Türkçesinde coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

kaş: Bu kelime, Eski Türkçede “tepe” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 170) kullanılmıştır. Türkçenin tarihî dönemlerinde de Eski Türkçedekiyle aynı şekil ve anlam özellikleriyle kullanılan kelime Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam özelliğini kaybetmeyen kelimelerden birisidir. Bugün Türkiye Türkçesinde de bu kelime “sarp kayalık, uçurum” anlamlarıyla (TS, 1998: 1232) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Ayrıca Anadolu’da birçok yerleşim biriminde de bu kelime yer adı olarak kullanılmaktadır (Antalya-Kaş ilçesi, Kayseri-Kocasinan Kaş köyü, Mersin-Anamur Kaş yaylası, Adıyaman-Merkez Kaşköy vb.).

kaya: Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam özelliğini kaybetmeyen coğrafya terimlerinden birisidir. Türkiye Türkçesinde bugün de bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Anadolu’da Muğla-Kaya köyü, Şırnak-Cizre-Kaya köyü, Adıyaman-Çelikhhan-Kaya Mahallesi vb. yerleşim birimlerinin isimlerinde *kaya* kelimesine rastlanmaktadır.

kâçık: Bu kelime Eski Türkçede *kâçüg* ~ *kâçık* [*kâç-* (i) *k*] şekillerinde ve “geçit” anlamıyla kullanılmıştır (Gülensoy, 2011: 359). Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Karahanlı Türkçesinde rastladığımız *kâçık* kelimesi

“köprü” anlamıyla (Ünlü, 2012: 386) kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu kelime coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

kıra: Sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastladığımız *kıra* kelimesi “tarla, ekin yeri” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 176) kullanılmıştır. Türkçenin bütün tarihî dönemlerinde ve aynı zamanda Türkiye Türkçesinde de bir coğrafya terimi olarak kullanılan ve “şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer” anlamıyla (TS, 1998: 1294) kullanılan *kır* kelimesinin *kıra* kelimesini karşıladığı düşünülmektedir.

kısil: Bu kelime, Eski Türkçede “vadi, dağ geçidi, dere, çukur” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 101) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde ve Türkiye Türkçesinde bu kelimeye rastlanılmamıştır.

kışlag: Eski Türkçede bu kelime, “kış geçirilen yer” anlamıyla (Tekin, 2000: 247) kullanılmıştır. Karahanlı (Ünlü, 2012: 423) ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 321) Eski Türkçedeki gibi kullanılan kelime, Kıpçak (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 146) ve Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 628) son sesteki *ğ* konsonantının tonlulaşmasıyla *kışlak* şeklini almıştır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime, “kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer” anlamıyla (TS, 1998: 1308) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Anadolu’da birçok yerleşim biriminin adında da *kışlak* kelimesi kullanılmaktadır (Mardin-Kışlak köyü, Manisa-Demirci-Kışlak köyü, Erzincan-Tercan-Kışlak köyü, Ankara-Kızılcahamam-Kışlak köyü, Hatay-Yayladağı-Kışlak Mahallesi vb.).

kıy: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “sınır, mahalle, anlamlarıyla kullanılan kelimeye Türkçenin tarihî dönemlerinden Harezmi-Altınordu Türkçesi döneminde (Ünlü, 2012: 322) de rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından Düzce ağız bölgesinde bu kelimenin Eski Türkçedeki şekil ve anlam özelliğiyle kullanıldığı tespit edilmiştir (DS, 2009: 2855).

koğ: “toz, toprak” anlamıyla kullanılan kelimeye sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde (Caferoğlu, 2015: 180) rastlanmaktadır. Bugün bu kelime, Türkiye Türkçesinde coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

kötki: Eski Türkçede bu kelime “dağlık arazi, yayla” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 118) kullanılmıştır. Dîvânu Lugâti’t-Türk’te de (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 742) de aynı şekil ve anlam özelliğini devam ettiren *kötki* kelimesi bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

ķum: Eski Türkçeden bugüne Şekil ve anlam özelliğini muhafaza eden coğrafya terimlerinden biridir. Bugün de “taş ve kayaların ufalanmasından meydana gelen ince taneli taş kırıntıları” anlamıyla (Doğan, 2001: 818) Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Bu kelime Anadolu’da çeşitli yerleşim birimlerinde yer adı olarak da kullanılmaktadır (Antalya-Aksu-Kumköy, Muğla-Bodrum-Kum köyü, Mersin-Kum köyü, Mersin-Silifke-Kum Mahallesi vb.).

ķuz: Eski Türkçede “güneş görmeyen yer, dağın güneş görmeyen yamacı” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 104) kullanılan kelime DLT’de de geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 753). Kıpçak Türkçesinde de *ķuz* Şekliyle (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 166) kullanılan kelimenin Çağatay Türkçesinde *ķuzay* Şeklini aldığı (Ünlü, 2013: 678) görölmektedir. Bugün Türkiye Türkçesinde “kuytu, az güneş alan yer” anlamıyla (Doğan, 2001: 830) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Aynı kelime, bugün Sinop’a bağlı bir köy adı (Kuz köyü) olarak da kullanılmaktadır.

oruk: Eski Türkçede “dar yol, patika” anlamlarıyla (Tekin, 2000: 251) kullanılan kelimeye Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 589) aynı Şekil ve anlam özelliğiyle rastlanmaktadır. Bu kelime, bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

ot: Eski Türkçede “bitki, ot” anlamıyla (Orkun, 2011: 824) kullanılan kelimeye Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde “gövdesi odunlaŐmayan bitki, küçük bitki” anlamıyla (Doğan, 2001: 1032) bugün de bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

otruğ: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bu kelime “ada” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 144) kullanılmıştır. DLT’de de “ada” anlamıyla (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 780) kullanılan kelimeye Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de rastlanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

öläng: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “çayır, otlak, bataklık arazi” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 150) kullanılan kelimeye Çağatay Türkçesinde *öleñ* Şeklinde (Ünlü, 2013: 874) rastlanmaktadır. [< *öl-‘nem, yaŐ (DLT) / + en*] Bu kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından Bursa-Mudanya ve Amasya ağız bölgelerinde bu kelimenin *ölen* Şeklinde ve “çayırılı çimen” anlamıyla (DS, 2009: 3332) kullanıldığı tespit edilmiştir.

öz: Bu kelime, Eski Türkçede “iki dağ arasındaki dere ve çevresi, vadi” anlamlarıyla (Orkun, 2011: 831) kullanılmıştır. Yine Eski Türkçede “nehir,

ırmak” anlamıyla kullanılan *ögüz* kelimesinin büzülüp (*contraction*) ses kaybına uğramasıyla öz kelimesinin ortaya çıktığı düşünülmektedir (Berbercan, 2017: 4). Eski Uygur Türkçesi metinlerinde kullanılan *özäk* ‘küçük dere’ kelimesi [*öz-iki dağ arasındaki dere* / + *äk (küçültme eki)*] şeklinde oluşmuştur. Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 627) ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 466) de *öz* kelimesi Eski Türkçedeki şekil ve anlam özelliğiyle kullanılmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde bu kelime, “dere, çay, sulak ve verimli yer” anlamlarıyla (TS, 1998: 1743) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. *özäk* kelimesi ise bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmasa da Türkiye Türkçesi ağızlarından Antalya-Akseki, Ordu-Akkuş ve Isparta-Cebel ağız bölgelerinde Eski Türkçedeki şekil ve anlam özelliğiyle kullanıldığı görülmektedir (DS, 2009: 3371).

say: Eski Türkçede bu kelime “çöl, bozkır, taşlık” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 199) bir coğrafya terimi olarak kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 664) ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 506) aynı anlam ve şekil özelliğini muhafaza eden *say* kelimesi Çağatay Türkçesinde “çay, nehir, ırmak” anlamlarıyla (Ünlü, 2013: 956) kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün Isparta-Eğirdir, Sinop, Kahramanmaraş-Elbistan, Ordu-Perşembe ve Trabzon-Vakfı kebir ağız bölgelerinde Eski Türkçedeki “çöl, bozkır, taşlık arazi” anlamlarıyla (DS, 2009: 3558) kullanılmıştır. Yine bu kelime, Mersin-Tarsus’ta bir köy adı olarak (Sayköy) da kullanılmaktadır.

sämäk / simäk: Kelime, sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “orman” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 200) kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

sängir: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “dağın eteği, yamacı” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 200) kullanılan kelimeye Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Kıpçak Türkçesinde *señir* ‘tepe’ şeklinde (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 232) rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından Çorum-Sungurlu, Konya-İlgın, Amasya, Giresun-Alucra, Kayseri-Bünyan, Ankara-Kızılcahamam-Kalecik, Osmaniye, Mersin-Mut ağız bölgelerinde bu kelime bugün *senir* ‘iki dağ arasındaki sırt’ şekliyle (TS, 1998: 1941) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Anadolu’da Isparta-Senirkent ilçesi, Mersin-Silifke-Senir köyü, Antalya-Gündoğmuş-Senir köyü, Afyon-Şuhut-Senir köyü gibi birçok yerleşim biriminde *senir* kelimesi yer adı olarak kullanılmaktadır.

sıçı: Sadece Eski Uygur metinlerinde rastlanılan bu kelime “sınır, hudut” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 202) kullanılmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde bu kelimenin herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır.

sıng: “dağ silsilesi, sıradağ” anlamlarıyla kullanılan kelime (Caferoğlu, 2015: 204) sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Bu kelimenin bugün Türkiye Türkçesinde herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır.

subsuz: Köktürk Kitabelerinde “susuz, çöl” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 111) kullanılan kelimeye, Türkçenin daha sonraki herhangi bir döneminde rastlanılmamıştır.

suzaç: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “köy” anlamıyla (Ünlü, 2015: 213) kullanılan kelimeye Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Çağatay Türkçesinde “kasaba, nahiye” anlamıyla (Ünlü, 2013: 1013) rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

tağ: Eski Türkçede “dağ, dağ silsilesi, sıradağ” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 219) kullanılan kelimeye Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde aynı şekil ve anlamıyla kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu kelime tonlularak *dağ* şeklini almıştır ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

tarıg: Eski Türkçede “ekin, darı, hububat” anlamlarıyla (Orkun, 2011: 857) kullanılan kelimeye Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde kelime başındaki *t* konsonantı tonlularak *darı* şeklinde ve anlam daralmasıyla “buğdaygillerden susuzluğa dayanıklı, küçük taneli tahıl” anlamıyla (Doğan, 2001: 286) bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

tarıglağ: Eski Türkçede “tarla” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 226) kullanılan kelime, Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 755) ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 568) aynı şekil ve anlam özelliğini muhafaza etmiştir. Kıpçak Türkçesinde ise Türkiye Türkçesindeki gibi *tarla* şeklini almıştır (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 263). Bugün Türkiye Türkçesinde bu kelime *tarla* şeklindedir ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır [< *tarı-ğ* ‘ekin, darı, arpa, buğday’ / + *la-ğ* ~ *tarlağ* < *tarla* ‘tarıma elverişli olan sınırlı ve belirli toprak parçası’] (Gülensoy, 2011: 862).

taş: Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam özelliğini muhafaza eden kelimelerden biridir. Bugün de Türkiye Türkçesinde bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

täbiz: “kurak yer” anlamıyla Eski Uygur Türkçesi metinlerinde (Caferoğlu, 2015: 230) görülen bu kelimeye Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 768) de

rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

titiğ: Bu kelime, Eski Türkçede “çamur, balçık” anlamlarıyla (Orkun, 2011: 865) bir coğrafya terimi olarak kullanılmıştır. Türkçenin tarihî dönemlerinde sadece Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 809) rastlanılan kelime daha sonraki dönemlerde kullanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

toprak: Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam özelliğini kaybetmeyen kelime bugün de bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

toz: Bu kelime de Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam özelliğini muhafaza eden kelimelerden biridir. Türkiye Türkçesinde bugün de bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

töpü / töbü: Eski Türkçede bu kelime, “tepe, zirve” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 116) kullanılmıştır. Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Karahanlı Türkçesinde *töpü* şeklinde kullanılan (Ünlü, 2012: 822) kelime, Harezmi-Altınordu Türkçesi (Ünlü, 2012: 603) döneminden itibaren *töpe* şeklini almış ve Kıpçak Türkçesi (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 282) ile Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 1154) de bu şeklini devam ettirmiştir. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime, *tepe* şeklindedir ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

uçruğ: Sadece Eski Uygur Türkçesinde “doruk, uç, zirve” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 261) rastlanılan kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

uluş: Kökeni Moğolca olan ve “memleket, ülke” anlamlarıyla Eski Türkçede kullanılan (Ergin, 1999: 118) *uluş* kelimesi aynı şekil ve anlam özelliğiyle Karahanlı Türkçesi (Ünlü, 2012: 877), Harezmi-Altınordu Türkçesi (Ünlü, 2012: 623) ve Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 1184) de kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime, bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

üngür: Eski Uygur Türkçesinde bu kelime, “mağara” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 272) bir coğrafya terimi olarak kullanılmıştır. Aynı kelimenin Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 903), Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 640) *üngür* şekliyle; Çağatay Türkçesinde ise *üñür* şeklinde (Ünlü, 2013: 1198) kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime, bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

yaylag: Bu kelime, Eski Türkçede “yayla” anlamıyla (Tekin, 2000: 259) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinden Karahanlı (Ünlü, 2012: 978)

ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 674) Eski Türkçedeki gibi kullanılan kelime, Kıpçak (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 316) ve Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 1244) son sesteki ğ konsonantının tonlulaşmasıyla *yaylak* şeklini almıştır. Türkiye Türkçesinde bugün *yaylak* şekliyle ve “hayvanların yayılıp otlamasına uygun yer, otlak” anlamlarıyla (TS, 1998: 2416) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir [< yay- (ı)l- (a)k]. Anadolu’da bu kelime bugün birçok yerleşim biriminde yer adı olarak da kullanılmaktadır (Şanlıurfa-Bozova-Yaylak köyü, Aksaray-Sarıyaşlı-Yaylak köyü vb.).

yazı: Bu kelime, Eski Türkçede “ova, düz yer” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 291) kullanılmış ve Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde aynı kullanımı devam ettirmiştir. Bugün Türkiye Türkçesinde de aynı şekil ve anlam özelliğiyle bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir. *yazı* kelimesi Anadolu’da birçok yerleşim biriminde yer adı olarak kullanılmaktadır (Muğla-Datça-Yazı köyü, Kastamonu-Safranbolu-Yazı köyü, Kastamonu-Boyabat-Yazı köyü, Samsun-Kavak-Yazı Mahallesi, Kırklareli-Vize Yazı Mahallesi vb.).

yış: Köktürk Kitabelerinde, *biriye Çoğay yış Tögültün yazı konayın tiser Türk budun ölsikig* şeklinde geçen *yış* kelimesi “orman” anlamıyla (Ergin, 1999: 4) kullanılmıştır. Köktürk Kitabelerinde *yış* kelimesi ayrıca *Ötüken yış*, *Kögmen yış*, *Altun yış* gibi birçok yerde geçmektedir. Sertkaya’ya göre *yış* kelimesi tarihî lehçelerde ve çağdaş lehçelerde kelime başındaki ses değişiklikleriyle kullanılmıştır: Hakas Türkçesinde *çış*; Şor Türkçesinde *çış*; Kırgız Türkçesinde *cış* gibi. Yine Sertkaya’ya göre Alyılmaz’ın *yış* kelimesi için yaptığı [ı ~ (y) ı ‘ağaç’ kökünden + ş çokluk ekiyle *yış* < (y) ı+ş ‘ağaçlar’ = orman] etimolojik açıklaması da doğrudur (Sertkaya, 2003: 9). *yış* kelimesine Türkçenin Karahanlı, Harezmi-Altınordu, Kıpçak ve Çağatay dönemlerinde rastlanılmamıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde de bu kelimenin herhangi bir kullanımı bulunmamaktadır.

yir: Bu kelime, Eski Türkçede “yer, toprak” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 123) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de aynı kullanımı görmek mümkündür. Türkiye Türkçesinde bugün ünlü genişlemesiyle *yer* şeklini alan *yir* kelimesi sadece Niğde-Bor ve Ankara-Hasanoğlan ağız bölgelerinde Eski Türkçedeki gibi kullanılmaktadır.

yirtinçü: Bu kelimeye sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “dünya, kâinat” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 298) rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu kelimenin bir kullanımı bulunmamaktadır.

yol: Eski Türkçeden bugüne anlam ve şekil özelliğini muhafaza eden kelimelerden biridir. Bugün de bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

yurt: Kelime, Eski Türkçede “vatan, memleket” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 124) bir coğrafya terimi olarak kullanılmış ve Türkçenin tarihî dönemleri dâhil olmak üzere bugüne kadar herhangi bir şekil ve anlam değişikliğine uğramamıştır.

2. Eski Türkçede Su Alanları (Hidronim) İle İlgili Coğrafya Terimleri:

ark: Kelime, Eski Türkçede “dere, nehir, su yolu” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 20) kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesinde de *ark* şeklinde (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 11) kullanılan kelime Karahanlı Türkçesi (Ünlü, 2012: 51) ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde *arıq* şeklini (Ünlü, 2012: 50) almıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde “ırmak, dere” anlamlarında kullanılmayan kelimeye sadece “suyolu, kanal” anlamlarıyla (Doğan, 2001: 76) rastlanmaktadır.

ägrik: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “girdap, burgaç, su anaforu” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 70) kullanılan kelimeye Türkçenin daha sonraki dönemlerinden sadece Çağatay Türkçesinde *ëgrik* şeklinde (Ünlü, 2013: 325) rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde “su birikintisi olan arazinin suyunu akıtmak için açılan hendek” anlamıyla (Doğan, 2001: 370) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesi ağızlarında “su birikintisi, havuz, hayvanların yazın öğle sıcağında toplanıp dinlendikleri yer” anlamlarıyla (Derleme Sözlüğü, 2009: 1682) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Aynı kelime Aydın ili İncirliova ilçesine bağlı bir köy adı olarak da kullanılmaktadır.

ķarım: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “çukur, su hendeği” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 168) kullanılan kelimeye Harezmi-Altınordu Türkçesinde de aynı şekil ve anlam özellikleriyle (Ünlü, 2012: 291) rastlanmaktadır. Bu kelime bugün Türkiye Türkçesinde coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır. *ķarım* kelimesi Türkiye Türkçesi ağızlarından sadece Çorum-İskilip ağız bölgesinde Eski Türkçedekiyle aynı şekil ve anlam özelliğiyle tespit edilmiştir. Kelime bu ağız bölgesinde “bağın üst tarafına kazılan, yağmur sularını biriktirmeye yarayan uzun çukur, ark” anlamlarıyla kullanılmıştır (DS, 2009: 2663).

ķıdıĝ / ķıtıĝ: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *ķıdıĝ* kelimesi “deniz, ırmak, dere gibi şeylerin kıyısı, sınır” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 174) kullanılmıştır. [< *ķıd-* ‘kenar dikmek, kıyılmak’ / -ıĝ] Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 413) de aynı şekil ve anlam özelliğiyle kullanılan kelimeye Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde bu

kelime bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır. Bugün Türkiye Türkçesinde *kıdığ* kelimesine karşılık olarak *kıyı* kelimesi kullanılmaktadır [< *kıdığ* < *kıdı* < *kıyı*].

köl: Kelime, Eski Türkçede “göl” anlamıyla kullanılmıştır [< *kö-* ‘toplanmak’ / -*l*] (Gülensoy, 2011: 378). Batı Türkçesine geçerken kelime başındaki *k* konsonantının tonlulaşmasıyla *göl* şeklini alan kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Kelimenin *köl* şeklinde kullanımına Türkçenin diğer tarihi dönemlerinde de rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında sadece Uşak ağız bölgesinde bu kelime *köl* şekliyle kullanılmaya devam etmektedir (Gülsevin, 2002: 295).

köläk: “küçük göl, gölet” anlamlarıyla Eski Türkçede kullanılan (Tekin, 2000: 248) kelimeye Türkçenin daha sonraki herhangi bir döneminde rastlanılmamıştır.

kıduğ: Bu kelime, Eski Türkçede “pınar, deniz, kuyu” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 185) kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 492), Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 351) ve Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 664) Eski Türkçedekiyle aynı şekil ve anlam özelliğiyle kullanılan kelime bugün Türkiye Türkçesinde kuyu şekliyle bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır [< *kıduğ* < *kıyuğ* < *kuyu*].

mürän: Kökeni Moğolca *mören* olan bu kelime, Eski Türkçede “ırmak, nehir” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 134) kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bugün de bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

ögän: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “çay, nehir” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 146) kullanılan kelimeye Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde rastlanmamıştır. Bu kelime bugün de Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

ögüz: Bu kelime, Eski Türkçede “dere, nehir, deniz” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 108) kullanılmıştır. Sergey Tolstov’a göre *Oğuz* kelimesi de “nehir, çay” anlamına gelen *ögüz* kelimesinden türemiştir (Bayat, 2004: 72). Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 606), Harezmi-Altınordu Türkçesi (Ünlü, 2012: 457) ve Kıpçak Türkçesinde (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 209) de aynı şekil ve anlam özelliğiyle kullanılan kelime, bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır. Çin’in kuzeyinde bulunan ve bugün Sarı Su olarak bilinen ırmak Köktürk Kitabelerinde *Yaşıl Ögüz*; yine Maverainnehir bölgesinin iki önemli ırmağından birisi olan Sir Derya Irmağı da *Yinçü Ögüz* olarak geçmektedir.

sub / suv: Eski Türkçede “su” anlamıyla (Ergin, 1999: 111) kullanılan kelime Karahanlı Türkçesi (Ünlü, 201: 705) ve Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 1012) de aynı şekil ve anlam özellikleriyle kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün *su* şeklindedir ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

taluy / talay: Köktürk Kitabelerinde, *İlgerü Şantung yazıka tegi süledim, taluyka kiçig tegmedim* şeklinde (Ergin, 1999: 2) “okyanus, deniz, büyük nehir” anlamıyla kullanılan *taluy* kelimesine Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde rastlanmamıştır. Türkiye Türkçesinde de bu kelimenin bugün herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır.

tägzinç: Sadece Eski Uygur Türkçesinde rastlanılan kelime “dalga, girdap” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 232) bir coğrafya terimi olarak kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu kelimenin bugün herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır.

yulat: “ırmak yatağı, su arkı” anlamlarıyla bir coğrafya terimi olarak sadece Eski Uygur Türkçesinde rastlanılan bu kelimenin bugün Türkiye Türkçesinde bir kullanımı bulunmamaktadır.

3. Eski Türkçede Zaman Bildiren (Hrononim) Coğrafya Terimleri:

ay: Kelime, hem “yer yuvarlağının uydusu olan gök cismi, kamer” hem de “yılın on iki bölümünden her biri” anlamlarıyla Eski Türkçeden bugüne Türkçenin tarihî dönemlerinde birer coğrafya terimi olarak kullanılmıştır.

kış: Eski Türkçeden bugüne “yılın en soğuk mevsimi” anlamıyla (TS, 1998: 1308) kullanılan kelime Türkçenin tarihî dönemlerinde de aynı şekil ve anlam özelliğiyle kullanılmıştır. Bugün bu kelime Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

kiçä: Eski Türkçede “gece, geceleyin” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 108) kullanılan kelime bugün Türkiye Türkçesinde kelime başındaki *k*’nin tonlulaşmasıyla *i* vokalinin genişlemesiyle *gece* şeklinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. *kiçä* kelimesi Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de Eski Türkçedeki şekil ve anlamıyla kullanılmıştır.

kün: Eski Türkçede “gün, güneş, gündüz, güney” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 105) bir coğrafya terimi olarak kullanılan kelime bugün de Türkiye Türkçesinde aynı anlam özellikleriyle ve *gün* şeklinde kullanılmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki kullanım şekline ve anlam özelliklerine Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında sadece Kütahya ağız bölgesinde bu kelimenin *kün* şekli görülmektedir (Gülensoy, 1988: 192).

küntüz: Bu kelime, Eski Türkçede “gündüz” anlamıyla kullanılmıştır [< *kün + tüz*] (Gülensoy, 2011: 396). Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de aynı şekil ve anlam özelliğiyle kullanılan kelime Türkiye Türkçesinde bugün “gündüz” şekliyle bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

küz: Kelime, Eski Türkçede “güz” anlamıyla (Tekin, 2000: 249) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de aynı şekil ve anlam özelliğiyle kullanılan kelime, Türkiye Türkçesinde bugün *güz* şeklindedir ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

tang: Eski Türkçede bu kelime, “tan, şafak, sabah” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 223) kullanılmıştır. Karahanlı (Ünlü, 2012: 733) ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 564) Eski Türkçedeki şeklini devam ettiren kelime, Kıpçak Türkçesi (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 261) ve Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 1075) *tañ* şeklini almıştır. Kelime sonundaki g konsonantının düşmesiyle Türkiye Türkçesinde *tan* ‘güneş doğmadan önceki alacakaranlık’ şeklini alan kelime, bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

tün: Bu kelime Eski Türkçede “gece” anlamıyla (Ergin, 1999: 117) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de aynı şekil ve anlam özelliğini korumuştur. Türkiye Türkçesi ağızlarından Aydın, Balıkesir ve Karaman ağız bölgelerinde bu kelime Eski Türkçedeki gibi kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime, bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

yay: Eski Türkçede *yaz* kelimesi ile aynı anlamı karşılayan kelime Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de aynı şekil ve anlam özelliğini muhafaza etmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarından Amasya, Bayburt, Iğdır, Ağrı-Doğubeyazıt, Elazığ-Ağın gibi birçok ağız bölgesinde Eski Türkçedeki kullanım özelliğini devam ettirmektedir (DS, 2009: 4210). Fakat Türkiye Türkçesinde bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

yaz: Eski Türkçeden bugüne “yılın en sıcak mevsimi” anlamıyla (Ergin, 1999: 122) kullanılan kelime bugün de aynı şekil ve anlam özelliğiyle bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

yıl: Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam özelliğini muhafaza eden kelimelerden biridir. Bugün de bir coğrafya terimi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

4. Eski Türkçede Yön Bildiren Coğrafya Terimleri:

batsık: Eski Türkçede [< bat-sığ] kelimesinin “güneşin batışı, gün batısı” anlamlarında kullanılan (Ergin, 1999: 88) kelime Karahanlı Türkçesinde yine bir coğrafya terimi olarak “batı” anlamıyla (Ünlü, 2012: 103) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde rastlayamadığımız kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

biri / biridin / birigerü: Eski Türkçede “güney” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 43) bir yön ismi olarak kullanılan kelime Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde kullanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde de bu kelime, bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

ilgärü: Köktürk Kitabelerinde, *ilgerü Qadırkan yışka tegi kirü Temir Qapıgka tegi kondurmuş* şeklinde “doğu” yönünü (Ergin, 1999: 8) ifade etmek için kullanılan kelimeye Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Harezmi-Altınordu Türkçesinde bu anlamıyla rastlanmaktadır (Ünlü, 2012: 320). Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün, “doğu” yönünü bildiren bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

ir: Eski Türkçede bu kelime “kuzey” anlamıyla kullanılmıştır (Tekin, 2000: 245). Aynı kullanıma Karahanlı Türkçesinde (Ünlü, 2012: 326) de rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

qurıgaru / qurıdın / kirü: Köktürk Kitabelerinde, *qurıgaru Temir Qapıgka tegi süledimiz* şeklinde “batı” yönünü ifade etmek için kullanılan (Ergin, 1999: 14) *qurıgaru* kelimesine Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde bugün bu kelime, bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

kündin: Sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastlanılan *kündin* kelimesi “güney” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 122) yön bildirmektedir. Türkiye Türkçesinde bu kelime coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

öng: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “doğu” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 151) yön ismi olarak kullanılan kelimeye Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Çağatay Türkçesinde *öñ* şekliyle (Ünlü, 2013: 875) rastlanmaktadır. Bu kelime Türkiye Türkçesinde bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

toğsık: Köktürk Kitabelerinde, *yoğcı sığıtçı, öngre kün toğsıkda Bökli çöllüg il Tabğaç Tüpüt Apar Purum Kırkız Üç Qurıkan Otuz Tatar Kitany Tatabı bunça budun kelipen sığtamış yoğlamış* şeklinde “doğu” yönünü ifade etmek için

kullanılan (Ergin, 1999: 8) kelimeye Karahanlı Türkçesinde aynı anlam özelliğiyle “toğsuğ, toğusuğ, tuğusuğ” şekilleriyle (Ünlü, 2012: 812) rastlanılmaktadır. Kelime, Türkiye Türkçesinde bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

yır / yırıldın: Köktürkçede “kuzey” (Tekin, 2000: 259) anlamıyla kullanılan kelimeye Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde rastlanmamaktadır. Bu kelime Türkiye Türkçesinde bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

5. Eski Türkçede Hava Durumu İle İlgili Coğrafya Terimleri:

bor: Kelime, Eski Türkçede “fırtına, bora, tipi” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 90) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde bu kelimeye bir coğrafya terimi olarak rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde de bugün, Eski Türkçedeki anlamıyla, bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır. Fakat Türkiye sınırları içerisinde bugün birçok yer adında *bor* kelimesi kullanılmaktadır. Niğde'nin Bor ilçesi, Tunceli'nin Bor köyü gibi.

bulıt: Eski Türkçede *bulıt* olarak (Caferoğlu, 2015: 52) dudak uyumuna aykırı bir şekilde kullanılan kelime Karahanlı, Harezmi-Altınordu, Kıpçak, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde aynı şekli muhafaza etmiştir. Kelime bugün Türkiye Türkçesinde *bulut* şeklinde kullanılmaktadır.

äsın: Bu kelime Eski Uygur Türkçesinde “yel, rüzgâr” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 76) kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde de aynı anlamda kullanılan (Ünlü, 2012: 247) kelime bugün Türkiye Türkçesinde “sabah rüzgârı, rüzgâr” anlamlarıyla (Doğan, 2001: 396) yine bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

kar: Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam itibarıyla değişmeyen kelimelerden birisidir. Türkçenin bütün tarihî dönemlerinde ve Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamıştır.

kintrik: Sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastladığımız *kintrik* kelimesi “sis, bulut” anlamıyla kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 111). Bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

körtük: Bu kelimeye sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “kar yığını, kar sahası” anlamlarıyla bir coğrafya terimi olarak rastlanılmaktadır. Bugün Türkiye Türkçesinde coğrafya terimi olarak kullanılmayan kelime Türkiye Türkçesi ağızlarından Kızılcık-Kahramanmaraş ağız bölgesinde “yığın” anlamıyla kullanılmaktadır (DS, 2009: 2969).

muz: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “buz” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 133) kullanılan kelimeye Türkçenin tarihî dönemlerinden sadece Çağatay Türkçesinde (Ünlü, 2013: 787) rastlanmaktadır. Bu kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

ödüş: Sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “nemli” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 146) kullanılan kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

salkın: Kökeni Moğolca *salkın* olan bu kelime Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “soğuk” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 195) kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde *salkın* ‘sıcak günlerde esen soğuk yel ve serin yer’ anlamlarıyla (Ünlü, 2013: 945) kullanılan kelime Kıpçak Türkçesinde *salkun* ‘esinti, rüzgar’ şeklini (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 225) almıştır. Bu kelime bugün Türkiye Türkçesinde “rüzgar, serin rüzgar, hafif esinti, güneşsiz, açık ve havalı yer” anlamlarıyla (Gülensoy, 2011: 725) bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından Konya-Kadınhanı ve İstanbul ağız bölgesinde de *salkın* kelimesinin Eski Türkçedeki gibi kullanıldığı tespit edilmiştir (DS, 2009: 3528).

soğığ: Bu kelime, Eski Türkçede “soğuk” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 207) kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde de (Ünlü, 2012: 692) aynı şekil ve anlam özelliğini muhafaza eden *soğığ* kelimesi bugün Türkiye Türkçesinde *soğuk* şekliyle bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

tuman: Eski Türkçede “duman, sis, karanlık” anlamlarıyla (Gülensoy, 2011: 932) kullanılan kelime, Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de aynı şekil ve anlam özelliğini korumuştur. [< tu- ‘kapamak, tutmak’ / -man] Bugün Türkiye Türkçesinde, kelime başındaki *t* konsonantının tonlulaşmasıyla *duman* şeklindedir ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından Mersin-İçel ağız bölgesinde bu kelimenin tuman şeklinde kullanıldığı da tespit edilmiştir (DS, 2009: 3992).

tumluğ: Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “soğuk” anlamıyla (Caferoğlu, 2012: 252) kullanılan bu kelimeye DLT’de de rastlanmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 899). Harezmi-Altınordu Türkçesinde (Ünlü, 2012: 606) de *tumluğ* şeklini devam ettiren kelime, Kıpçak Türkçesinde (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 284) ve Eski Anadolu Türkçesinde (Kantar, 2011: 676) son sesteki *ğ* konsonantının düşmesiyle *tumlu* şeklini almıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde bu kelime bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

yağmur / yamğur: Bu kelime, Eski Türkçede “yağmur” anlamıyla kullanılmıştır [< yağ-mur] (Gülensoy, 2011: 1031). Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de

aynı şekil ve anlam özelliğini devam ettiren kelime Türkiye Türkçesinde bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

yılığ: Bu kelime Eski Uygur Türkçesinde “ılık, sıcak” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 294) bir coğrafya terimi olarak kullanılmıştır. Bu kelime aynı anlamıyla Karahanlı Türkçesinde *yılığ* şeklinde (Ünlü, 2012: 999), Harezmi-Altınordu Türkçesinde *yılık* şeklinde (Ünlü, 2012: 684) ve Kıpçak Türkçesinde *yılı* / *yılı* şeklinde (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2014: 321) kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu kelime bugün *ılık* şeklindedir ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

yil: Eski Uygur Türkçesinde bu kelime, “yel, rüzgâr” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 296) kullanılmıştır. Aynı kullanıma Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından Niğde-Bor ve Antalya-Gazipaşa ağız bölgelerinde bu kelime Eski Türkçedeki gibi kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise kelime ünlü genişlemesi ile *yel* şeklini almıştır ve bir coğrafya terimi olarak bugün de kullanılmaktadır.

6. Eski Türkçede Diğer Coğrafya Terimleri:

halıg: Sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastlanılan kelime “hava, atmosfer” anlamlarıyla (Caferoğlu, 2015: 81) kullanılmıştır.

ısıg: Kelime, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “sıcaklık, ısı” anlamlarında (Caferoğlu, 2015: 87) kullanılmıştır. Harezmi-Altınordu Türkçesi (Ünlü, 2012: 244) ve Çağatay Türkçesinde de (Ünlü, 2013: 502) aynı kullanım şeklini devam ettiren *ısıg* kelimesi bugün Türkiye Türkçesinde, kelime sonundaki *ğ*'nin Türkçenin Batı Türkçesi döneminde düşmesiyle *ısı* şeklinde kullanılmaktadır. Bugün Kırgızistan'ın kuzey kesiminde bulunan ve suyunun ılık olmasından ötürü Isık Göl ya da Issık Göl adı verilen bir göl bulunmaktadır.

kalık: Eski Türkçede bu kelime “gök” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 162) bir coğrafya terimi olarak kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesi (Ünlü, 2012: 349) ve Harezmi-Altınordu Türkçesinde de (Ünlü, 2012: 283) kullanılan kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

köç: Eski Türkçede “göç” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 113) bir coğrafya terimi olarak kullanılan kelime Batı Türkçesine geçerken kelime başındaki *k* konsonantının tonlulaşmasıyla *göç* şeklini almıştır ve bugün Türkiye Türkçesinde *göç* şekliyle bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Bu kelime Eski Türkçedeki şekil ve anlam özellikleriyle Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de kullanılmıştır.

Eski Türkçedeki Coğrafya Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme

kök: Kelime, Eski Türkçede “gök, sema, hava” anlamlarıyla (Ergin, 1999: 103) kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de aynı anlam ve şekil özellikleriyle kullanılan kelime Türkiye Türkçesinde bugün *gök* şeklindedir ve bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu kelime sadece Konya-Kadınhanı ağız bölgesinde *kök* şeklinde kullanılmaya devam etmektedir (DS, 2009: 2952).

köligä: Kökeni Moğolca olan bu kelime Eski Türkçede “gölge” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 115) kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde *kölege* / *kölge* şekliyle (Ünlü, 2012: 655) kullanılan kelime, Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde Eski Türkçedeki gibi kullanılmıştır. Kelime başındaki k konsonantının tonlulaşmasıyla Türkiye Türkçesinde *gölge* şeklini alan kelime bugün bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

kuyaş: Kelime, Eski Türkçede “güneş” anlamıyla (Caferoğlu, 2015: 190) kullanılmıştır. Orta Türkçe döneminde *künäş* kelimesi de bu kelimeyle birlikte kullanılmıştır. Türkçenin diğer tarihî dönemlerinde de rastlanılan kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamakta, bu kelimenin yerine *güneş* kelimesi kullanılmaktadır.

tengri: Eski Türkçede “gökyüzü” anlamıyla (Ergin, 1999: 114) bir coğrafya terimi olarak kullanılan kelimenin DLT’de de aynı anlamla kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 869). Bugün Türkiye Türkçesinde *Tanrı* ~ *tanrı* şekillerinde kullanılan kelime, anlam daralmasına uğramış ve “Allah, ilah” anlamlarıyla (TS, 1998: 2133) kullanılmaktadır.

tuz: Eski Türkçeden bugüne şekil ve anlam özelliğini kaybetmeyen kelimelerden biridir. Bugün de bir coğrafya terimi olarak Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır.

yıldız / yıldıız: Eski Türkçeden bugüne “gökyüzünde görülen ışıklı cisimlerden gök cisimlerinden her biri” anlamıyla (Gülensoy, 2011: 1139) kullanılan kelime bugün de bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır.

yirtäbrämäki: “deprem” anlamıyla kullanılan kelimeye sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastlanmaktadır (Caferoğlu, 2015: 298). Bugün bu kelime Türkiye Türkçesinde bir coğrafya terimi olarak kullanılmamaktadır.

Eski Türkçedeki coğrafya terimleri, bu terimlerin anlamları ve Türkçenin tarihî dönemlerindeki seyri şu şekildedir:

Tablo 1: Eski Türkçe Coğrafya Terimleri

Türker Barış BULDUK

Kelime	Anlamı	Karahanlı T.	Harezmi T.	Kıpçak T.	Çağatay T.	Türkiye T.
ajun	dünya	✓	✓		✓	
aral	ada					✓
arali	çalılık					
ark	dere, nehir			✓		✓
art	dağ geçidi	✓			✓	
ay	kamer	✓	✓	✓	✓	✓
balık	şehir	✓				
baş	tepe, zirve				✓	✓
batsık	gün batısı	✓				
bältir	yol ya da ırmak kavşağı					
biri	güney					
bor	fırtına					
bulut	bulut	✓	✓	✓	✓	
çimgän	çayır		✓			
çorak	susuz yer			✓		✓
çöl	ıssız yer				✓	✓
çub	bölge					
ägrik	girdap				✓	✓
äsin	rüzgâr	✓				✓
ħalıg	atmosfer					
ı	ağaç, orman					
ıgac	ağaç					
ısıg	sıcaklık		✓		✓	
il	ülke	✓	✓	✓	✓	✓
ilgärü	doğu		✓			
indin	hudut					
ir	kuzey	✓				
ķalıķ	gök	✓	✓			
ķar	kar	✓	✓	✓	✓	✓
ķara	toprak	✓	✓	✓	✓	✓
ķarım	çukur		✓			
ķaş	tepe	✓	✓	✓	✓	✓
ķaya	kaya	✓	✓	✓	✓	✓
ķaçık	geçit	✓				
ķıdıg	kıyı	✓				
ķıra	tarla	✓	✓	✓	✓	✓

Eski Türkçedeki Coğrafya Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme

ķısil	vadi					
ķıř	ķıř	✓	✓	✓	✓	✓
ķıřlag	ķıřlak	✓	✓			
ķıy	sınır		✓			
ķiçâ	gece	✓	✓	✓	✓	
Kelime	Anlamı	Karahanlı T.	Harezmi T.	Kıpçak T.	Çağatay T.	Türkiye T.
ķinirik	sis					
ķoķ	toprak					
ķoç	göç	✓	✓	✓	✓	
ķök	gökyüzü	✓	✓	✓	✓	
ķöl	göl	✓	✓	✓	✓	
ķölâk	küçük göl, gölet					
ķöligâ	gölge	✓	✓	✓		
ķörtük	kar yığımı					
ķötki	yayla	✓				
ķuduğ	pınar	✓	✓		✓	
ķum	kum	✓	✓	✓	✓	✓
ķurığaru	batı					
ķuyař	güneş	✓	✓	✓	✓	
ķuz	güneş görmeyen yamaç	✓		✓		✓
ķün	gün, güneş	✓	✓	✓	✓	
ķündin	güney					
ķüntüz	gündüz	✓	✓	✓	✓	
ķüz	güz	✓	✓	✓	✓	
ķuz	buz				✓	
ķürân	ırmak					✓
ķoruk	dar yol, patika	✓				
ķot	bitki, ot	✓	✓	✓	✓	✓
ķotruğ	ada	✓				
ķödüş	nemli					
ķögân	çay, nehir					
ķögüz	nehir	✓	✓	✓		
ķölâng	çayır					
ķöng	doğru					
ķöz	vadi	✓	✓			✓
ķalkım	soğuk				✓	✓
ķay	çöl	✓	✓			✓

Türker Barış BULDUK

sämäk	orman					
sängir	yamaç					✓
sıçı	hudut					
sing	sıradağ					
soğıg	soğuk	✓				
sub	su	✓			✓	
subsuz	susuz, çöl					
suzak	köy				✓	
tağ	dağ	✓	✓	✓	✓	
taluy	deniz					
tang	tan, şafak	✓	✓			
tarıg	ekin	✓	✓	✓	✓	
tarıglağ	tarla	✓	✓			
taş	taş	✓	✓	✓	✓	✓
täbiz	kurak yer	✓				
tägzinç	girdap					
tengri	gökyüzü	✓				
titig	çamur	✓				
toğsıq	doğu	✓				
toprak	toprak	✓	✓	✓	✓	✓
toz	toz	✓	✓	✓	✓	✓
Kelime	Anlamı	Karahanlı T.	Harezm T.	Kıpçak T.	Çağatay T.	Türkiye T.
töpü	tepe	✓				
tuman	sis	✓	✓	✓	✓	
tumluğ	soğuk	✓	✓			
tuz	tuz	✓	✓	✓	✓	✓
tün	gece	✓	✓	✓	✓	
uçruğ	doruk					
uluş	ülke	✓	✓		✓	
üngür	mağara	✓	✓			
yağmur	yağmur	✓	✓	✓	✓	
yay	yaz	✓	✓	✓	✓	
yaylag	yayla	✓	✓			
yaz	yaz	✓	✓	✓	✓	✓
yazı	ova	✓	✓	✓	✓	✓
yıl	yıl	✓	✓	✓	✓	✓
yıldız	yıldız	✓	✓	✓	✓	✓
yılığ	ılık, sıcak	✓				
yır	kuzey					

Eski Türkçedeki Coğrafya Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme

yış	orman					
yil	rüzgâr	✓	✓	✓	✓	
yir	yer, toprak	✓	✓	✓	✓	
yirtâbrâmâki	deprem					
yirtinçü	dünya					
yol	yol	✓	✓	✓	✓	✓
yulat	su yatağı					
yurt	ülke	✓	✓	✓	✓	✓

Sonuç

Eski Türkçe dönemini oluşturan Köktürk Kitabeleri ve Eski Uygur Türkçesi metinleri incelendiğinde coğrafya terimlerinin büyük çoğunluğunun Türkçe olduğu görülür. Bununla birlikte, az da olsa Moğolca (aral, çöl, uluş, mürân, salkın, köligä gibi) ve Soğdca (ajun gibi) kökenli terimler de bulunmaktadır.

Köktürklerin yaşamış oldukları coğrafya ile Uygurların, Karahanlıların, Harezmi-Altınordu Türklerinin, Kıpçakların yaşadıkları coğrafya çok farklıdır. Buna bağlı olarak Türkçenin belli bir döneminde kullanılan bir coğrafya terimi diğer dönemde kullanılmadığı için unutulmaktadır. Geniş bozkırlarda yerleşik bir hayat süren Türklerin dillerinde yazı ‘ova’, toprak, tarıglağ ‘tarla’, balık ‘şehir’, çöl, çorak ile ilgili kelimelerin; göçebe bir şekilde yaşayan Türklerin dillerinde de yaylag, kışlag, kar, muz ‘buz’, tumluğ ‘soğuk’, yış ‘orman’ ile ilgili kelimelerin fazla olması doğaldır.

Bu çalışmada Eski Türkçede kullanılan 130 coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerden *ajun, ark, art, ay, balık, baş, batsık, bulit, çimgän, çorak, çöl, ägrik, äsin, ısıg, il, ilgärü, ir, kalık, kar, kara, karım, kaş, kaya, kâçik, kıdıg, kıra, kış, kışlag, kıy, kiçä, köç, kök, köl, köligä, kötki, kuduğ, kum, kıyaş, kuz, kün, küntüz, küz, muz, oruk, ot, otruğ, ögüz, öz, şalkın, say, goğıg, sub, suzak, tağ, tang, tariğ, tariğlağ, taş, täbiz, tengri, titig, toğsık, toprak, toz, töpü, tuman, tumluğ, tuz, tün, uluş, üngür, yağmur, yay, yaylag, yaz, yazı, yıl, yıldız, yılıg, yil, yir, yol, yurt* kelimeleri Orta Türkçenin çeşitli dönemlerinde kullanılmıştır.

Eski Türkçedeki coğrafya terimlerinden *aral, ark, ay, baş, çorak, çöl, ägrik, äsin, il, kar, kara, kaş, kaya, kış, kum, kuz, mürân, ot, öz, salkın, say, sängir, taş, toprak, toz, tuz, yaz, yazı, yıl, yıldız, yol, yurt* kelimeleri olmak üzere 32’si bugün de Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Eski Türkçedeki 34 coğrafya terimi (*ajun, bulit, çimgän, ıgaç, ısıg, kıdıg / kıtıg, kıra, kışlag, kiçä, köç, kök, köl, kuduğ, kün, küntüz, küz, muz, soğıg, sub / suv, tağ, tariğ, tariğlağ, töpü, tuman, tün, yağmur,*

yaylag, yılığ, yil, yir, köligä, tang) bugün Türkiye Türkçesinde küçük ses değişiklikleriyle kullanılmaktadır.

Eski Türkçede kullanılan fakat bugün Türkiye Türkçesinde kullanılmayan *arali, balık, batsık, biri, bor, çub, halığ, ilgäri, indin, ir, kalık, karım, kaçık, kısul, kıy, kinrik, koğ, körtük, kötki, kırığaru, kuyas, kündin, otrug, ödüş, ögän, ögüz, öläng, öng, sallın, sämäk, sıçı, sing, suzak, taluy, täbiz, tägzinç, tengri, titig, tumluğ, uçruğ, uluş, üngür, yay, yır, yış, yirtäbrämäki, yirtinçü, yulat* olmak üzere 54 (farklı kullanım şekilleriyle toplam 64) coğrafya terimi tespit edilmiştir.

Kaynakça

Alyılmaz, C. (2000). Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Birkaç Düzeltme. *Türk Dilleri Araştırmaları (György Kara Özel Sayısı)*, 103-112.

Alyılmaz, C. (2004). İpek Yolu ve Orhun Yazıtları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 181-192.

Argunşah, M. (2017). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Ata, A. (2014). *Harezmi-Altınordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Berbercan, M. T. (2017). Coğrafya Terimleri Sözlüğü Olarak Divanü Lugati't Türk. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1-12.

Bulut, S. (2018). *Gümüşhane İli ve Yöresi Ağzları Söz Varlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Eski Türkçedeki Coğrafya Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme

- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, D. M. (2001). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Eckmann, J. (2017). *Çağatayca El Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B., & AKKOYUNLU, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti 't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1999). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2003). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım.
- Erol, H. A. (2014). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabam, A. V. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gömeç, S. (2007). Kök Türkçe Yazıtlarında Geçen Göller ve Nehirler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1283-1296.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2003). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- İzbirak, R. (1986). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kanar, M. (2016). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2017). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sanır, F. (2000). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sertkaya, O. F. (2003). Yıs (Yış?) / Yis 1 / Yis / Yiş Kelimesi ve Akraları Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan)*, 165-182.
- Şen, S. (2016). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Sanat Kitabevi.
- Telli, B. (2018). Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme: Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi Örneği. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 507-526.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eski Türkçedeki Coğrafya Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ünlü, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Yavuz, S., & ŞENEL, M. (2013). Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2239-2254.